

Тарихи өлкетану: казіргі жағдайы және болашағы

Өлкетану – белгілі бір өңірдің табиғатын, халқын, шаруашылығын, тарихын, мәдениетін зерттеумен шұғылданатын ғылым мен мәдениет саласы; шағын аумақтың табиғатын, халқын, шаруашылығын, тарихын және мәдениетін, елді мекендерін олардың таяу төңірегімен қоса зерттеу. Салалық өлкетану (тарихи, этнографиялық, топонимиялық және т.б.), табиғи және әлеуметтік құбылыстардың өзара байланысын зерттейтін кешендік географиялық өлкетану болып бөлінеді. Өлкетанудың негізгі әдісі - аумақ туралы ақпаратты, табиғи үлгілерді (геологиялық, топырақ, биологиялық, зоологиялық), материалдық мәдениет заттарын және т.б. деректерді жинау және жүйелеу.

● Шежіре (шежіре араб сөзінен «шаджарад» – бұтақ, тамыр) – белгілі бір рудың, тайпаның, халықтың шығу тегі мен таралуының көбінесе ауызша түрде, ал ХІХ ғ. бастап – жазбаша түрдегі тарихы. Тағы бір айта кететін жайт, тарихи ақпарат алмасудың осындай түрі Еуразияның барлық түркі халықтарында, тұрғындардың жекелеген ірі аристократиялық топтарында – хан, сұлтан, дворян, қожа және т. б. барлығында дерлік болды.

- Тар шеңбердегі түсінікте шежіре – бұл жеке адамның, оның тікелей ата-бабалары мен ұрпақтарының белгілі бір тарихи оқиға немесе фактіге байланыстырып көрсетілген генеалогиясы

Кең ауқымдағы түсінікте шежіре – бұл қазақтың халы тарихының жинағы, ол көп жағдайда ұрпақтан ұрпаққа ауызша беріліп отырған. Оның негізгі мазмұнын ру, тайпа, олардың көптеген бөлімдері құрайды, яғни ол ғасырлардың түбіне қарай бойлайтын белгілі бір қазақ топтарының рулық таралуын көрсетеді. Сонымен қатар ру тарихында ру мен тайпаның шығу тегі, көрнекті тұлғалар биографиясы (батырлар, билер, халық шеберлері, жыршылар, діни қызметкерлер) бойынша мәліметтер аз емес, көптеген қызықты тарихи аңыз-әңгіме, аңыздар да қосылады

Ақпарат алмасудың осындай формасы, ең алдымен жазбаша тарих кең таралмаған халықтарда орын алды, көшпендінің қоршаған ортаны ерекше түсінуімен, оның тұрмысына негізделген, сол қоғамдық таным негізінде туған, көп жағдайда ауызша ақпараттың бір ұрпақтан келесіге, ата-анадан балаға, үлкеннен кішіге таралып, қоғамдық санаға сіңіп, тек осы халыққа түсінікті тарихқа халық тарихын толықтай еске түсіру (халықтың тарихи мұрасы) ретінде бекітілді

Әдебиеттер

- Муканов, С. Халық мұрасы. Алматы, 1973. – 136 б.
- Ажигали, С.Е. У берегов Прикаспийской истории (2-я книга из серии «Каспий қайраны»). Алматы, 2000. – 328 с.
- Толыбеков, С. Қазақ шежіресі. Алматы, 1992. – 144 б.
- Қапасова, Б. XV–XVII ғғ. жазба ескерткіштеріндегі шежірелер // Қазақ шежірелері және ұлттықтаным мәселелері. Алматы, 2005. – Б. 84–90.
- Юдин, В.П. Переход власти к племенным биям и неизвестной династии Тукатимуридов в казахских степях в XIV в. (К проблеме восточных письменных источников, степной устной историографии и предистории казахского ханства) // Утемиш-хаджи. Чингиз-наме / факсемиле, перевод, транскрипция, текстологические примечания, исследование В.П. Юдина; коммент. и указат. М.Х. Абусейтовой. Алма-Ата, 1992. – С. 57–75.
- Абусейтова, М.Х. Казахстан и Центральная Азия: политические, международные и культурные связи (XV–XVII вв.): дис. док. ист. наук. Алматы, 1997. – 312 с.

Әдебиеттер

- Әлімбаев, Н. Көшпелі ортадағы қоғамдық қатынастардың ұйымдық тең қабырғалы үшбұрыш принципі // «Арал-Каспийский регион в истории и культуре Евразии»: Материалы II Международной научной конференции, посвященной 20-летию независимости Республики Казахстан. Алматы-Актобе, 2011. – С. 164–169.
- 11 Бекназаров, Р.А. Некоторые итоги систематизации материалов казахского шежира: на основе данных этнографических экспедиции // Отан тарихы. № 1, 2010. – С. 195–200.
- 12 Бекназаров, Р.А. Казахи Северного Приаралья в XIX – начале XX вв. (историко-этнографическое исследование). Часть 1.: дис. док. ист. наук. Алматы, 2010. – 302 с.
- 13 Артыкбаев, Ж.О., Алпысбесулы М. Казахское шежира: к проблеме методологии // Отан тарихы. 1999. № 2. – С. 5–10.

Шежіре түрлері

Мысалы, Н.Н. Иомудский Қараш-хан оғлы түркмен-иомудтердің таралуының (седжре) қызықты нұсқасын келтіреді, оны түркмендер «мұқият орап, денеде ұзақ ұстағаннан тер сіңген және былғанған орамалда» бума түрінде арқаларында алып жүрген. Осындай шежірелер жекелеген парақ-плакат, әйнекті рамаға салынған парақша, бума қағаз, дәптер формасында ақпарат берушілер арасында әлі күнге дейін кездеседі.

1. 1/2 артыналар, 4 түдүгү 1. Ораз кызы 2. 6 уу
 2. Мангыттар 4. Карагуу. (Лакаби аты Чыра).
 1. Өз кызы - тал менен (Алай, Самай, Куньтаба 500 уу)
 2. Ораз - Бақша (Козбақ, Кувий, Озен, Кемел 700 уу) тал менен
 3. Мангыттар - 2 бала Касын, Тоогуу 4000 уу; тал менен
 4. Карагуу - 2 бала Арман, Тоогуу. Арман - Чураман
 күрмө, Токмөз, Козголе 4000 уу; тал менен
 Тоогуу - 3 бала Тоогуу, Шобан, Сейткызы 3000 уу; тал менен
 3. Айык - Сарык Меней бир Алексеев бака
 4. Кемелбай - Буура, Шыгыр 3000 уу; тал менен
 5. Умарал - 28. Тенер, Кемел (Лакаби аты Каражеле) 4000 уу;
 6. ... 25 бала ... 5000 уу; тал менен

6. Тенер 7. Кемелбай (суу менен)
 II Подиркони - Каражеле - 2 бала (Аман, Шейшен)
 Аман 6 бала: 1. Манатак 2. Караманак 3. Айык
 4. Кемелбай 5. Умарал 6. Подиркони
 1. Манатак - 3 бала Манатак, Оре, Баубек
 Манатак аты Шейшен.
 Манатак 1 бала 1500 уу; тал менен. Баубек - 800 уу; тал менен
 Оре - 2 бала Аман, Буура Буурадан Назар, Шыгыр,
 Кемел 10000 уу; тал менен
 Айык - 2 бала Ерестан, Байк. Ерестандан
 Тенербай 5000 уу; тал менен
 Шейшен - 3 бала Айык, Кемел, Шейшен
 7000 уу; тал менен. Кемелден Байырмаман

пос. Талдыкум, Мухит Сатенов, разворот корана

Традиционная схема казахского шежира

- «Ата-бабалар»

- «Ата»

- Әке; 2) Ата; 3) Әз ата.

- «Баба»

- 1) Баба; 2) Тектін; 3) Төркін; 4) Тұқиян.

● Немере ағайын:

- 1) Бала; 2) Немере; 3) Шөбере; 4) Шөпшек; 5) Өбере.

● II) Жамағайын:

- 6) Туажат; 7) Жүрежат; 8) Жекжат; 9) Жұрағат; 10) Жамағат.

● III) Қалыс ағайын:

- 11) Өркен; 12) Әлет; 13) Зәузат; 14) Жаран; 15) Қалыс.

480021, Алматы қаласы, Шевченко көшесі, 28
тел-факс: +7(3272) 61-67-19, 61-17-58, 61-01-33

e-mail: info@iie.kz

480021, г. Алматы, ул. Шевченко, 28
web-caftr: http://www.iie.kz

14.06.10. № 237

На № _____ от _____

Қостанай обл.
Қостанай қаласы
Ахменов Еділбайға

Құрметті Еділбай Ахменов мырза!

Ш.Ш. Уәлиханов атындағы Тарих және этнология институты бірнеше жыл бойы тұрақты түрде қазақ халқының ұлы ғалымы Ш.Ш. Уәлихановтың өмірі мен қызметі жөнінде Қазақстан азаматтарына, мекемелерге, әкімшіліктерге ұсыныстар беруде. Қостанай облысы Сарыкөл ауданының әкімі А. Ғабдуллиннің Шоканның нақты туған жерін анықтау туралы сұрауына Институт ғалымдары Ш.Ш. Уәлихановтың туған жері ретінде жобамен «Күнтимес» алқабының манайын көрсеткен болатын, бірақ аталған көрнекті ғалымның дүниеге келген жері туралы нақты мұрағат құжаттары әзірге табылған жоқ. Институт «Күнтимес» ауылының әкімшілік мәселелерін шешуге өкілеттігі жоқ, алайда Ш.Ш. Уәлихановтың балалық шағы өткен жерді есте қалдыруға күш салады. Бұл мәселе бойынша, құзырлары «Күнтимес» ауылының әлеуметтік жағдайын өзгерте алатын әкімшілік және басқа да өкілетті орындарға ұсыныс жасауға, кеңес беруге дайындығымызды білдіреміз.

1 қосымша: 2 бет.

Директор
тарих ғылымдарының докторы,
профессор

Мажитов С. Ф.

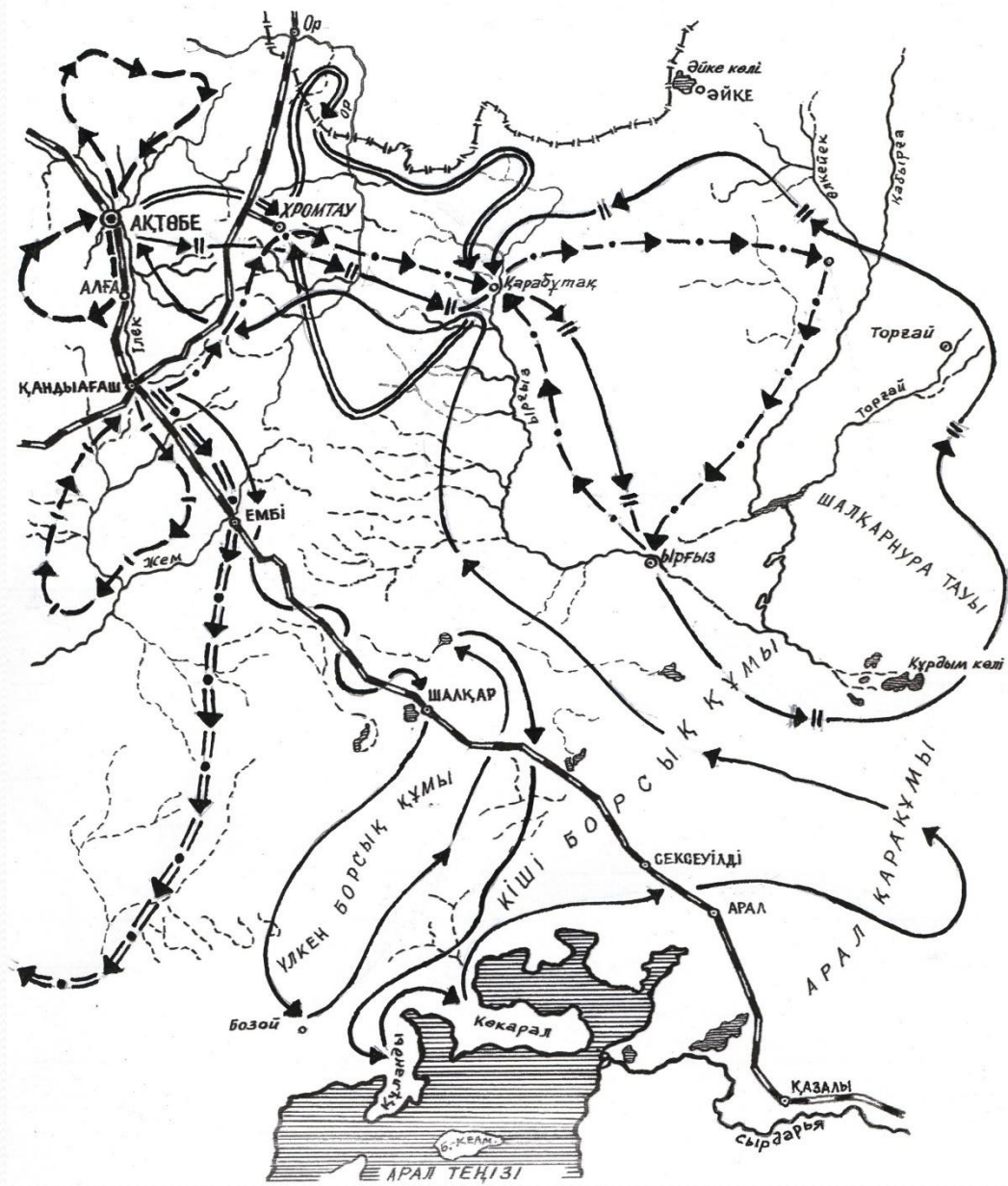

МАРШРУТЫ ЭКСПЕДИЦИИ

- > -1995-1997гг.   -.-> -1998г.   -|> -1999-2001гг.
- ==> -2002-2004гг.   -> -2005г.
- ===> -2006г.   ->||> -2007-2008гг.

Каменные менгиры

Менгир на территории зим. Сынтас, общий вид с ЮВ и В

Переиспользование казахами менгиров в Кл. Кудуксай, кам-столб

качестве кулпытасов

Кл пос. Енбекшиказак,
окаменевшее дерево

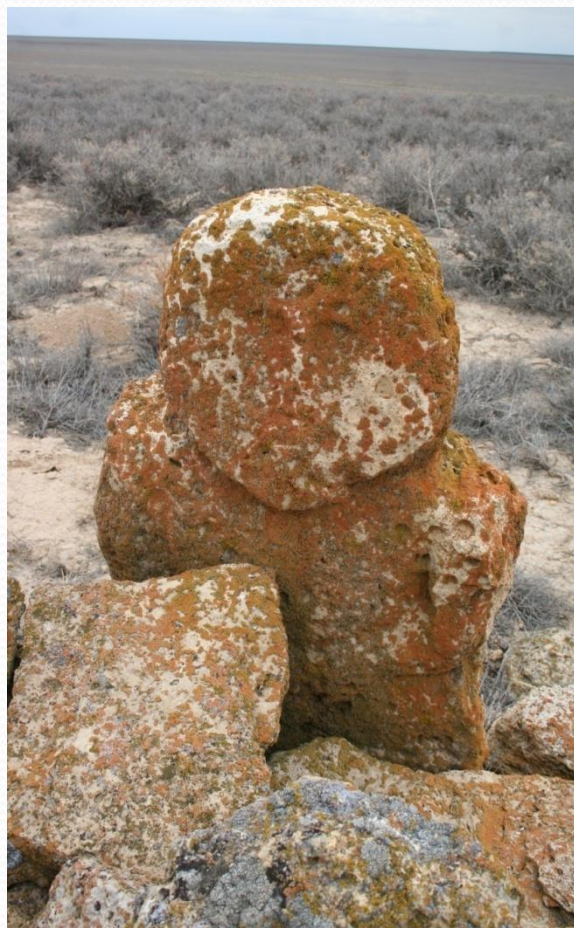

Кладбище на плато Устюрт

Кладбище на плато Устюрт

Кла

Кла

Кладбище на высоте № 96, объект № 2, общий вид с ЮЗ.

Кладбище на высоте № 96, объект № 2. Кулпытас
– тюркское изваяние. Вид с СВ

Комплекс Балгасын. Мавзолей Оналбек-ата, XVII–XVIII

вв.

Мавзолей Жапак-тамы

Мавзолей Кайнар, кон. XIX – нач. XX вв.

Шыммола, конец XIX – начало XX вв. и кладбище Кошкар,
объект 1, конец XIX – начало XX вв.

КЖК «Тілеуқұл ишан», түйе-сопы, объект № 1 и қой-сопы, объект № 5 кон. XIX – начало XX вв.

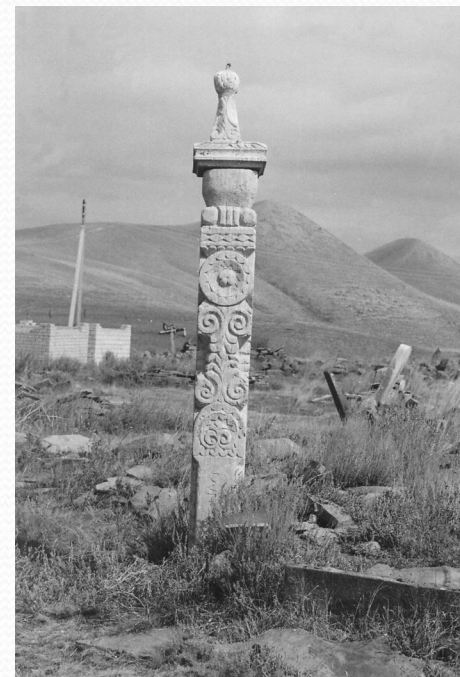

бейит Қаржаубай, объект № 1, ограда из сухих ветвей
саксаула

Кулпытасы

Надгробие туркестанского типа («коккас»). Кладбище Шагат на
плато Нуратау. Объект № 10

Надгробие «туркестанско-сырдарьинского» типа («самаркандас»). Некрополь Хан моласы.

Мечеть Самурага и развалины мечети «кожасаиддың көк мешіті»

Мечеть Дуйсенби и мечеть Исатая

Мечеть Абдигалим и культовый комплекс Асан ишан II, мечеть Асан-ишана

Мечеть Досжан-ишана

Мечеть Досжан-ишана, деталь внутренней части интерьера

Могила Уйтам (могила Гаппара) и могила Баспак, кон.

XIX – нач. XX вв.

Мазар Матыгул и кладбище Меңдикөл-3, объект № 32, кон. XIX – нач. XX вв.

Курган Бопылдак.
Центральная часть. Вид с 3.

Топóним (от др.-греч. τόπος (topos) — «место», и ὄνομα (onoma) — «имя, название») — имя собственное, обозначающее название (идентификатор) географического объекта.

хоронимы — названия любых территорий, областей, районов;

астионимы — названия городов;

урбонимы — названия внутригородских объектов;

годонимы — названия улиц;

агоронимы — названия площадей;

дромонимы — названия путей сообщения;

гидронимы — географические названия водных объектов, в том числе:

пелагонимы — названия морей;

лимнонимы — названия озёр;

потамонимы — названия рек;

гелонимы — названия болот, заболоченных мест;

оронимы — названия поднятых форм рельефа (гор, хребтов, вершин, холмов);

ойконимы — названия населённых мест;

микротопонимы — названия небольших объектов (угодий, урочищ, сенокосов, выгонов, топей, лесосек, гарей, пастбищ, колодцев, ключей, омутов, порогов и т. д., обычно известные лишь ограниченному кругу людей, проживающих в определённом районе);

геонимы — названия дорог, проездов и т. п.;

некронимы — названия кладбищ.

PAXMET